

Obyvateľstvo Zvolenskej župy v štatistikách z roku 1880 a 1910

Zuzana KRUPOVÁ

Abstract: *The study is revealing national and religious structure of the Zvolen historical region according to census of the whole Hungarian empire held in 1880 and 1910. It involves data comparison of three main nationalities and religions of the region.*

Keywords: *nationality and religious structure, Slovaks, Magyars, Germans, Roman-Catholics, Luterans, Jewish*

Zvolenská župa zaujímala v rámci žúp Slovenska špecifické postavenie, vyplývajúce z pestrých prírodných pomerov, vyznačujúcich sa bohatstvom lesov a nerastných surovín. Práve prírodné pomery determinovali celkový charakter osídlenia, hospodárenia i spôsob obživy obyvateľstva.

My sme našu pozornosť zamerali na analýzu národnostných a náboženských pomerov obyvateľov tohto regiónu na prelome 19. a 20. storočia s využitím dobových štatistických prameňov. Motivovala nás skutočnosť, že práce podobného charakteru na úrovni historických regiónov sú málo početné a nedostatočne spracované, napriek slušnej pramennej základni v podobe oficiálnych cenzov, mestských daňových kníh alebo cirkevných prehľadov, poskytujúcich bohatý empirický materiál pre rekonštrukciu vývoja obyvateľstva.

Ako podklad nám slúžilo prvé oficiálne celouhorské sčítanie z roku 1880 a to sme porovnali s posledným oficiálnym cenzom z roku 1910. Obe sčítania zisťovali príslušnosť obyvateľov podľa materinského jazyka – *anyanyelv* a nie podľa národnosti. Preto aj my v našej štúdií rekonštruujeme národnostné zloženie obyvateľov Zvolenskej župy s ohľadom na túto skutočnosť. Metodiku oboch sčítaní z hľadiska analýzy národnostných pomerov podrobne popísal J. Žudel.

Pre potreby a ciele našej práce sme zisťovali príslušnosť obyvateľstva k trom najrozšírenejším národnostiam podľa materinského jazyka na území Zvolenskej župy: slovenskej, nemeckej, maďarskej a trom najpočetnejším konfesiám: rímskokatolíckej, evanjelickej augsburského vyznania a izraelskej. Vypočítali sme percentuálne zloženie obyvateľov podľa obcí a na základe spracovaných výsledkov zostavili tabuľky a grafy oboch štruktúr. Názvy obcí uvádzame v súčasnej podobe. Na území Zvolenskej župy sa nachádzali mestá Banská Bystrica, Brezno, Zvolen a Ľubietová, ktorá od roku 1887 podľa cirkevných prameňov vystupuje už iba ako mestečko – oppidum. Rovnako ako mestečká boli charakterizované v schématicizmoch Banskobystrickej diecézy aj Babiná, Detva, Dobrá Niva, Pliešovce, Poniky, Radvaň, Sása, Slovenská Ľupča a Zvolenská Slatina.

I. Obyvateľstvo Zvolenskej župy v roku 1880

Základným prameňom pri spracovávaní údajov boli výsledky sčítania vy publikované Ústredným uhorským kráľovským úradom roku 1882 v Budapešti pod názvom *A Magyar Korona országaiban az 1881. Év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei magyék és községek szerint részletezve*. Zvolenská župa sa administratívne delila na štyri okresy:

1. Banskobystrický – 59 obcí, 33 154 obyvateľov
2. Brezniansky – 53 obcí, 29 663 obyvateľov
3. Okres Zvolenská Slatina – 14 obcí, 21 307 obyvateľov
4. Zvolenský okres – 28 obcí, 18 376 obyvateľov

Mestami s najvyšším počtom obyvateľov boli: 1. Banská Bystrica 7159, 2. Zvolen 3751, 3. Brezno 3733, 4. Pliešovce 3097 a 5. Zvolenská Slatina 2162 obyvateľov. Najvyšší absolútny počet obyvateľov 10 320 dosahovala Detva, je potrebné však zohľadniť, že okrem obyvateľov mestečka, tu bolo zahrnuté aj početné obyvateľstvo z okolitých lazov. Kvantitatívne najpočetnejšiu skupinu tvorili obce s počtom od 250 do 499 obyvateľov, bolo ich 56. Spolu na území Zvolenskej župy žilo v tom čase v 154 obciach 102 500 obyvateľov.

A) národnostná štruktúra podľa príslušnosti k materinskému jazyku v roku 1880

SLOVENSKÁ NÁRODNOSŤ – Dominantnou národnosťou na území Zvolenskej župy v roku 1880 bola národnosť slovenská. Celkovo sa k nej prihlásilo 92 621 obyvateľov, čo predstavuje 90,4 %. Slováci v sledovanom roku žili v každej z obcí a nikde neklesol ich podiel pod 50 %. Zo 154 obcí župy malo až 133 sídiel viac ako 90 % zastúpenie Slovákov a v ďalších 16 obciach neklesol ich podiel pod 80 %. Ako rýdzo slovenské vystupovali dve obce Čerínska Závada a Kramlíšte. Spomedzi miest a mestečiek dosahovali Slováci najvyššie podiely na Ponikách 96 %, v Ľubietovej 94,8 %, Detve 94,7 %, Babinej 94,2 %, Dobrej Nive a Sáse 93,5 %, Pliešovciach 93,1 %, Zvolenskej Slatine 92,7 % a Brezne 89,9 %. Menej ako 80 % zastúpenie mali Slováci len v Banskej Bystrici 60,7 %, Zvolene 69 %, Podbrezovej 61,9 %, Zvolenskom Podzámku 70,2 % a Vydrove 73,6 %. Zvolenská župa tak v roku 1880 patrila spomedzi dvadsiatich žúp, ktoré tvorili, alebo zasahovali na územie Slovenska, medzi štyri župy s najvyšším podielom Slovákov. Jednalo sa o župy Oravskú s 92,6 %, Trenčiansku s 91 % a Lip-tovskú s 90,4 % Slovákov.

NEMECKÁ NÁRODNOSŤ – Druhou najrozšírenejšou národnosťou na území Zvolenskej župy s celkovým počtom 3007 osôb, teda 2,9 % boli Nemci. Ich výskyt bol priestorovo viazaný na najväčšie mestá Banskú Bystricu 1396 osôb – 19,5 % a Zvolen 389 osôb – 10,4 %, ďalej na oblasť Hrončianskeho komplexu Podbrezová 28,6 % - 30 osôb, Hronec 4,8 % – 70 osôb, Jánošovka 5,6 % - 20 osôb, kde ich prítomnosť súvisela s potrebou kvalifikovanej pracovnej sily, prípadne úradníckou činnosťou. Nemecké obyvateľstvo tu usadzoval erár, práve zo spomínaných dôvodov. Podobne podmienený bol aj výskyt nemecky hovoriaceho obyvateľstva v Harmanci 10,1 % - 43 osôb, kde po modernizácii vtedajším majiteľom, videnským podnikateľom M. Schlossom, v roku 1842 pracovala najväčšia továreň na výrobu papiera v Uhorsku. Nemci tu našli uplatnenie pri zložitých technologických postupoch a riadení. Ďalšie výraznejšie zoskupenia Nemcov nachádzame ešte vo Zvolenskom Podzámku 7,2 %, Radvani 6,3 % , Detve 1,5 % a Starých Horách 1,3 %. Spolu žili v 107 obciach župy, kde, okrem hore uvede-ných lokalít, dosahovali nevýrazné počty do 20 osôb.

MAĎARSKÁ NÁRODNOSŤ – S počtom osôb 2664, teda 2,6 % všetkého obyvateľstva, sa stala treťou najrozšírenejšou národnosťou Zvolenskej župy. Rozšírenie maďarského obyvateľstva bolo veľmi podobné ako u Nemcov. Sústreďení boli predovšetkým v mestách Banská Bystrica 1165 osôb – 16,3 % a Zvolen 586 osôb – 15,6 %, čo súviselo so zvýšenou koncentráciou štátnych úradníkov, tiež inteligencie, časti meštianstva a šľachty. Obdobne to bolo v prípade Zvolenského Podzámku 14,2 %, Slovenskej Ľupče 5,8 %, Radvane 5,3 % a Zvolenskej Slatiny 2,8 %. Na vidieku žili vo väčšom počte Maďari v Hronseku 8,5 % a Bečove 6,9 %, kde šlo zrejme o príslušníkov miestnych zemianskych rodov.

INÁ NÁRODNOSŤ – Do tejto kategórie sme zahrnuli 4208 osôb s podielom 4,1 %. Najvyšší počet tu však dosahovali osoby, ktoré *nevedeli hovoriť – bezélni nem tudó*. Ich počet predstavoval 3439 osôb. Taktiež sme sem zaradili ostatné obyvateľstvo bez bližšej špecifikácie materinskej reči, spolu 710 osôb. Podľa oficiálnych prehľadov žilo ešte vo Zvolenskej župe v skúmanom roku 55 Srboch-chorvátov a 4 Rumuni.

B) náboženská štruktúra v roku 1880

RÍMSKOKATOLÍCI – Najvyšší počet veriacich Zvolenskej župy sa hlásil k rímskokatolíckemu náboženstvu 64 086 osôb so 62,5 % podielom. Zjednodušene možno z priestorového hľadiska vyčleniť dva výrazné areály koncentrácie rímskokatolíkov:

1. severovýchodná časť župy od Harmanca po Bacúch. Nachádzalo sa tu 59 obcí s podielom rímskokatolíkov do 90 %, pričom v 20 obciach bol podiel 100 %. Homogenita rímskokatolíckeho osídlenia bola narušená len v okolí Banskej Bystrice, Slovenskej Ľupče, Ľubietovej a Brezna výskytom evanjelických obcí. Rímskokatolícke obce v tomto priestore ovládala Banskobystrická banská komora (v roku 1672 sa zmocnila aj celého Ľupčianskeho panstva), ktorej vlastníkom bol štát, reprezentovaný vládnuou dynastiou. Habsburgovci podporovali a presadzovali katolicizmus.
2. juhovýchodná časť Podpoľania s roztrateným lazničným osídlením. Ako rímskoaktolícke tu vystupovali obce Detva, Detvianska Huta, Vígľašská Huta, Dúbravy, Stožok. Menšie izolované ostrovy rímskokatolíkov boli na JV úpätí Kremnických vrchov Železná Breznica 97,3 %, Budička 100 %, Trnie 98,6 % a v Pliešovskej kotline Podzámčok 86,1 %, Michalková 92,2 %, Bzovská Lehôtka 97,2 %. Z miest najvyššie podiely dosahovali rímskokatolíci v Banskej Bys-

trici 59 %, Zvolene 50,8 %. Jedinou obcou župy, kde vôbec neboli prítomní rímskokatolícki veriaci bol Povrazník.

EVANJELICI A. V. – Tvorili druhú najpočetnejšiu konfesiu. V roku 1880 sa k nej prihlásilo 36 275 veriacich, teda 35,4 % obyvateľov. Hlavnými oblasťami výskytu veriacich tejto konfesie bola centrálna a južná časť Zvolenskej župy. V rámci Zvolenskej kotliny zvlášť vynikalo povodie Zolnej, kde podiel nad 90 % evanjelikov a. v. dosahovali obce Hrochoť, Môlča, Ponická Lehôtka, Oravce, Sampor a Sebedín. Z ďalších obcí Zvolenskej kotliny mali evanjelici a. v. vysoké podiely v Lukovom 94,3 %, Kráľovej 94,3 %, Lieskovci 89 %, Hronseku 88,2 %, Dolnej Mičinej 88,1 %, Môt'ovej 88 %, Dolných Pršanoch 87,4 %, Slatinke 86,3 %, Hornej Mičinej 86 %, Kremničke 80,8 %. Ako evanjelické vystupovali tiež niekdajšie poddanské obce bankských miest pri:

1. Banskej Bystrici (s podielom evanjelikov a. v. 32,1 %) – Kynceľová 85,8 %, Majer 78 %, Rudlová 79,1 %, Sásová 88 %, Senica 72,7 %.
2. Lubietovej s podielom evanjelikov a. v. 76,2 %) - Povrazník 97,7 %, Strelníky 97,3 %
3. Brezne (s podielom evanjelikov a. v. 61,8 %) - Mýto pod Ďumbierom 66,1 %.

Poslednou výraznejšou oblasťou ich koncentrácie bola Pliešovská kotlina a príľahlé svahy Štiavnických vrchov s obcami Pliešovce 93,3 %, Bacúrov 87,6 % Dobrá Níva 86,7 %, Ostrá Lúka 86,4 %, Dubové 85,8 %, Babiná 82,4 % a Sása 69,5 %. V druhom najväčšom meste župy, Zvolene, mali evanjelici a. v. 39,2 % zastúpenie. Značná priestorová diferenciácia evanjelikov a. v. bola dôsledkom komplikovaných feudálnych majetkových pomerov, pretože obyvateľstvo poddanských obcí bolo nútené od reformných čias zdieľať vierovyznanie svojich zemepánov, hlavne z rodov Radvanských, Benických, Ostrolúckych, Zolnay, Géczy...

IZRAELITI – Dotvárali obraz náboženského zloženia v roku 1880 s počtom 1942 veriacich, teda 1,9 % všetkého obyvateľstva. V tomto priestore ich možno vnímať ako nový element, keďže diskriminačné zákony neumožňovali Židom usadzovať sa v bankských mestách ani ich blízkom okolí. Podľa Bárkányho a Dojča sa prvé židovské rodiny objavujú v Radvani, kde ich na svojich majetkoch usadila rodina Radvanských. Odtiaľ sa okolo roku 1850 časť veriacich presťahovala do Banskej Bystrice. Výraznú zmenu priniesol rok 1868, kedy uhorský snem svojimi zákonmi zrovnoprávnil židovské obyvateľstvo s ostatnými kresťanmi. Od tohto okamihu prenikajú vo veľkom do miest, ktoré sa stali ich hlavnými sídelnými centrami a vytvárali tam najväčšie komunity. Tento vývoj bol analogický aj pre Zvolenskú župu. Najvýraznejšie zastúpenie mali izraeliti v dvoch najväčších mestách Banskej Bystrici 561 veriacich 7,8 % a Zvolene 304 veriacich 8,1 %. Podľa absolútnych čísel výraznejšie zoskupenia vytvárali ešte v Detve 140 osôb, Radvani 84 osôb a Očovej 72 osôb.

INÍ – Iné vierovyznanie, okrem hore uvedených, uviedlo len 197 osôb 0,2 % v roku 1880 na území Zvolenskej župy. Šlo predovšetkým o evanjelikov helvétskeho vyznania 168 veriacich, usadených hlavne v Banskej Bystrici 65 osôb, Zvolene 73 osôb a v nepatrných počtoch na vidieku. Do tejto kategórie bolo zahrnutých tiež 18 gréckokatolíkov, 3 pravoslávni a 8 osôb, ktorí uviedli inú konfesiu ako sledovali oficiálne prehľady.

II. Obyvateľstvo Zvolenskej župy v roku 1910

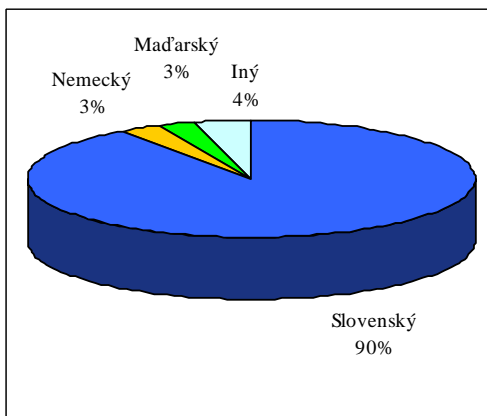
Pri spracovávaní údajov bolo naším prameňom posledné celouhorské sčítanie obyvateľstva obsiahnuté v publikácii *A Magyar Szent Korona országainak 1910 évi népszámlálása* v Budapešti v roku 1912. Administratívne členenie zostalo nezmenené. Zvolenská župa sa naďalej členila na štyri okresy:

1. Banskobystrický okres – 56 obcí, 44 100 obyvateľov
2. Brezniansky okres – 26 obcí, 34 075 obyvateľov
3. Okres Zvolenská Slatina – 15 obcí, 28 816 obyvateľov
4. Zvolenský okres – 30 obcí, 26 662 obyvateľov

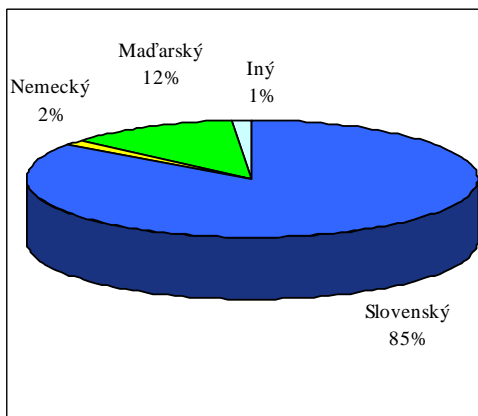
Rovnako sa nezmenilo ani poradie piatich najľudnatejších miest: 1. Banská Bystrica 10 776, 2. Zvolen 8799, 3. Brezno 4179, 4. Pliešovce 3455 a Zvolenská Slatina 2492 obyvateľov. Pre úplnosť uvádzame tiež prehľad najväčších obcí s rozptýleným osídlením: 1. Hriňová 7418, 2. Detva 7339, 3. Čierny Balog 4863, 4. Očová 3378 obyvateľov. Podľa veľkostnej charakteristiky dominovali obce s počtom obyvateľov od 400 do 999, bolo ich 48. V dôsledku administratívneho zlučovania sa znížil počet obcí zo 154 v roku 1880 na 127 v roku 1910. Išlo o nasledujúcich 29 obcí: Iliáš sa zlúčil s Kráľovou, Peťová s Vlkánovou, Ponická Lehôtka s Ponikami, Dolné Pršany s Malachovom, Čerínska Závada s Čerínom. V povodí Čierneho Hrona bolo k Čiernemu Balogu administratívne pripojených 11 osád Dobroč, Dolina, Fajtov,

Jánošovka, Jergov, Komov, Krám, Látky, Medveďov, Pusté, Vydrovo a Závodie. Podobne k Beňušu boli pričlenené Braváčovo, Filipovo, Gašparovo, Podholie, Pôbišovo a Srnkovo. Súčasťou Lopeja sa stali Vajsková a Podbrezová. Ďalej došlo k zlúčeniu Kramlíšťa s Jasením, Slatinky so Zvolenskou Slatinou a Zvolenského Podzámku so Zvolenom. Opačný prípad predstavovala obec Hriňová, ktorá sa v roku 1890 administratívne oddelila od Detvy a počtom obyvateľov ju predbehla.

A) národnostná štruktúra podľa príslušnosti k materinskému jazyku v roku 1910

Graf 1: Národnostná štruktúra obyvateľov Zvolenskej župy v roku 1880 (podľa materinského jazyka)

Graf 3: Národnostná štruktúra obyvateľov Zvolenskej župy v roku 1910 (podľa materinského jazyka)

SLOVENSKÁ NÁRODNOSŤ – Udržala si vedúce postavenie s počtom obyvateľov 113 294, teda 84,8 %, čo je nárast o 20 673 osôb v porovnaní s rokom 1880. Podľa relatívnych ukazovateľov, však zaznamenala pokles takmer o 6 %. Hlavné dôvody tohto negatívneho vývoja spočívali v postupujúcej maďarizácii. J. Valach vo svojej štúdii cituje celý rad archívnych dokumentov, viažucich sa k Zvolenskej župe, ktoré svedčia o násilnom a premyslenom charaktere asimilácie Slovákov. Počnúc pomadařovaním mien a priezvisk tunajšieho obyvateľstva, cez poštatňovanie slovenských cirkevných škôl, sledovanie a preverovanie činnosti kňazov a učiteľov, až po ich finančné znevýhodňovanie a neustále politické preverovanie. Pod drobnohľad sa dostali akékoľvek prejavy národného citenia, vrátane kontaktov a vzájomnej spolupráce s Čechmi, ale aj s ostatnými slovanskými národmi monarchie. Všetky tieto kroky smerovali k potieraniu slovenského národného života. Diali sa v súčinnosti tunajších župných orgánov s najvyššími štátnymi orgánmi ako ministerstvo vnútra, ministerstvo hospodárstva, ministerstvo školstva a kultu. Pri šírení veľkomaďarskej štátnej idey im bolo nápomocné aj školstvo, cirkev, rôzne spolky a inštitúcie. Výsledky tejto politiky sa najzreteľnejšie prejavili v dvoch najväčších mestách župy, v Banskej Bystrici a Zvolene, kde kleslo zastúpenie Slovákov pod 50 %. Ich podiel v oboch mestách dosahoval rovnakú hodnotu 40,7 %. Charakter slovenského mesta si udržalo Brezno so 73,3 % Slovákov. Aj tu v porovnaní s rokom 1880 došlo k viditeľnému poklesu ich zastúpenia až o 16,6 %. Spomedzi mestečiek Zvolenskej župy všetky, s výnimkou Pliešoviec, Radvane a Slovenskej Ľupče, mali viac ako 90 % prevahu Slovákov. Hoci si vidiek zachoval slovenský ráz, aj tu sa množili prejavy vládnej politiky v podobe systematickej likvidácie slovenského školstva, odstraňovaní aktívnych slovenských učiteľov a kňazov. Ako výlučne slovenských vystupovalo v tom čase len 7 menších obcí s počtom obyvateľov do 300: Čačín, Budička, Kašova Lehôtka, Michalková, Oravce, Sampor a Turová. Ďalších 102 obcí malo podiel slovenského obyvateľstva viac ako 90 %. Vyššie uvedené skutočnosti spôsobili, že spomedzi už spomínaných 4 slovenských žúp zaznamenala Zvolenská župa najväčší prepád slovenského obyvateľstva. V Liptovskej župe sa znížil stav Slovákov o 0,5 %, v Oravskej o 0,3 % a v Trenčianskej dokonca zaznamenali nárast o 0,7 %.

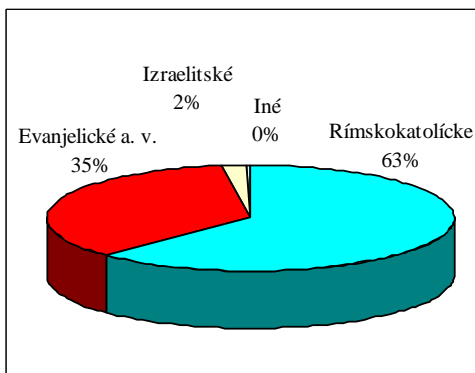
MAĎARSKÁ NÁRODNOSŤ – V porovnaní s rokom 1880 zaznamenali Maďari vo Zvolenskej župe takmer päťnásobný nárast. Kým v predchádzajúcom období sa k tejto národnosti hlásilo 2664 osôb 2,6 %, v roku 1910 to bolo už 16 509 osôb – 12,4 %, čím sa stala druhou najpočetnejšou. Miestami najväčšej koncentrácie boli mestá Banská Bystrica s najvyšším absolútnym počtom 5261 Maďarov 48,8 % a Zvolen

s o niečo menším počtom 4973, ale s 56,5 % podielom Maďarov. Práve mestá zohrávali dôležitú úlohu v asimilačnej politike štátu. Koncentrovali sa tu štátni úradníci, vojaci, učitelia, právnici, umelci, novinári, podnikatelia a živnostníci, od ktorých sa vyžadovala lojalita voči uhorskému štátu. Aj náznak sympatií so slovenským národným hnutím mohol mať pre mnohých existenčné následky. Zvýšený výskyt maďarského obyvateľstva bol tiež v priľahlých obciach Banskej Bystrice so zastúpením priemyselnej výroby Jakub 19,3 %, Harmanec 7,3 % a v celom Hrončianskom komplexe, kde výrazne vynikali obce Lopej 40,2 % (z 2 Maďarov v roku 1880 na 743), Bujakovo 27,3 % (z 15 na 101), Hronec 19,9 % (z 33 na 426), Predajná 14,7 % (zo 4 na 157), Valaská 11,1 %. (z 8 na 265), kde aj zamestnanci štátnych podnikov, v snahe udržať si prácu, uprednostnili národnosť maďarskú. Tento prudký nárast maďarského obyvateľstva v spomínaných lokalitách poukazuje na cieľenú politiku vtedajších vládnych kruhov využiť postupujúcu urbanizáciu a industrializáciu Slovenska na jeho pomadžarčenie. Potvrďuje to tiež prítomnosť Maďarov v takých odľahlých vidieckych sídlach s podielom priemyslu ako Sihla 39 osôb 9,2 %, Michalová 40 osôb 6 % a Pohronská Polhora 98 osôb 5,3 %.

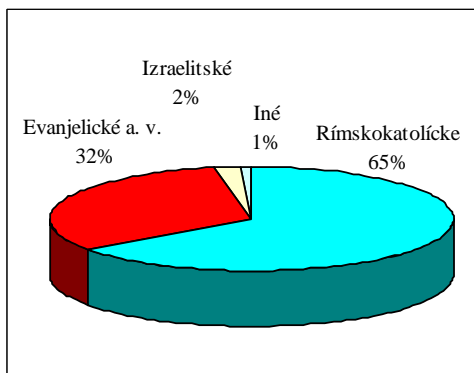
NEMECKÁ NÁRODNOSŤ – S počtom obyvateľov 2124, t. j. 1,6 % sa stala tretou najrozšírenejšou. Ide o jedinú národnosť, ktorá v porovnaní s rokom 1880 zaznamenala absolútny aj relatívny úbytok. Časť nemeckého obyvateľstva sa stotožňovala s ideami uhorského patriotizmu a aj s potrebou asimilácie a pomadžarčenia Uhorska). Najmä v mestách strácali Nemci rýchlo národné povedomie, čo sa prejavilo poklesom ich percentuálneho zastúpenia v Banskej Bystrici z 19,5 % v roku 1880 na 8,2 % v roku 1910. Podobne v prípade Zvolena došlo k poklesu z 10,4 % na 2,4 %. Ďalším z faktorov tohto negatívneho vývoja mohla byť skutočnosť, že obe sčítania nevidovali židovskú národnosť. Podľa Svetoňa v roku 1880 väčšina židovského obyvateľstva na Slovensku uviedla národnosť nemeckú, ale v roku 1910 sa väčšina hlásila už k národnosti maďarskej. V porovnaní s predchádzajúcim sčítaním sa oblasti výskytu nemeckého obyvateľstva nezmenili, naďalej to boli mestá Banská Bystrica 8,2 % (879 osôb) a Zvolen 2,4 % (209 osôb) a priemyselné lokality Harmanec 22,1 %, Uľanka 9,2 %, Bujakovo 4,6 %, Lopej 3 %, Valaská 2,1 %, Hronec 1,8 %. Ako sme už uviedli vyššie, jednalo sa prevažne o mešťanov a kvalifikované odborné kádre, ktoré aj s rodinami usadzoval erár v priemyselných strediskách.

INÁ NÁRODNOSŤ – Oproti roku 1880 sledujeme v tejto skupine pokles podielu iných zo 4,1 % obyvateľov na 1,3 % v dôsledku absencie kategórie *nevedia hovoriť – beszélni nem tudó*. Najviac obyvateľov 1537, bolo zahrnutých k *ostatným – egyéb*, pričom pri niektorých obciach boli v poznámkach uvedené počty Rómov. V roku 1910 ich sčítanie eviduje v 16 obciach. V prípade 9 obcí Čierny Balog 46 osôb, Hriňová 121, Jakub 31, Lopej 45, Očová 40, Radvaň 37, Sásová 30, Slovenská Lupča 60 a Uľanka 30, úhrnom 440 osôb, poznámka uvádzala *najmä Rómovia – legnagyoibreszt cigányok*. V Hornej Lehote nebolo bližšie rozlíšených 44 osôb medzi Rómami, Čechmi a Moravanmi. Posledne menovaní žili v počte 54 osôb aj vo Valaskej. Zvyšných 6 obcí Budča 32 osôb, Hrochoť 62, Môľová 34, Sása 42, Vígľaš 36 a Zvolenská Slatina 30, malo už počty Rómov jasne kvantitatívne rozlíšených, spolu 236 osôb. Z ostatných, oficiálne sledovaných národností sme sem započítali 136 Rusínov, 26 Rumunov, 14 Chorvátov a 13 Srbov.

B) náboženská štruktúra v roku 1910

Graf 2: Náboženská štruktúra obyvateľov Zvolenskej župy v roku 1880

Graf 4: Náboženská štruktúra obyvateľov Zvolenskej župy v roku 1910

RÍMSKOKATOLÍCI – Aj v tomto roku zotrvali na pozícii vedúcej konfesie župy. V porovnaní s predchádzajúcim sčítaním došlo k ich miernemu nárastu zo 62,5 % na 65,1 %, čo v absolútnych číslach predstavuje vzostup o 22 945 veriacich. Vysoké percentá rímskokatolíkov si udržali naďalej obce v severnej časti župy, kde nachádzame 36 obcí s viac ako 90% podielom veriacich. Ako rýdzo katolícke tu boli obce Baláže, Kalište a za také možno tiež považovať Hiadeľ a Medzibrod, kde v každej z obcí žil jeden evanjelik a. v. Katolícky charakter malo naďalej juhovýchodné Podpoľanie s Detvou, Detsvianskou Hutou, Dúbravami, Hriňovou, Klokočom, Stožkom, v Pliešovskej kotline to boli obce Bzovská Lehôtka, Michalková, Podzámčok a na južnom úpätí Kremnických vrchov obce Budička 100 %, Sielnica, Tŕnie, Železná Breznica. Priaznivo, v prospech katolíkov, sa situácia vyvíjala vo Zvolene, kde v roku 1880 mali 50 % a v roku 1910 už 59 % zastúpenie. Napojenie mesta na železnicu bolo impulzom pre rozvoj priemyslu. Popri veľkých železničných opravovniach tu fungovala valcovňa plechov Union a továreň na výrobu thonetovských stoličiek. Nové pracovné príležitosti motivovali pravdepodobne početné katolícke obyvateľstvo z neďalekých detvianskych a hriňovských lazov na presídlenie do Zvolena, následkom čoho došlo ku kvalitatívnemu posunu v religioznej štruktúre, ale aj prudkému kvantitatívnemu rastu mesta. Z podobných dôvodov ešte výraznejšie stúpol podiel katolíkov v Brezne z 36,6 % na 49,3 %. Postupujúca industrializácia priťahovala pracovné sily, grupujúce sa prevažne z radov katolíckeho obyvateľstva horehronských obcí. Iná situácia bola v najväčšom meste župy Banskej Bystrici, kde evidujeme nevýrazný pokles katolíkov o 1,1 %, čo možno dať do súvisu so zvýšenou imigráciou z radov izraelitov a tiež iných meštinových konfesií. Aj v roku 1910 jedinou obcou župy bez katolíkov bol Povrazník.

EVANJELICI A. V. – V roku 1910 žilo na území Zvolenskej župy 42 405 evanjelických veriacich, čo predstavuje 31,7 % všetkého obyvateľstva. Hlavné sídelné oblasti evanjelikov a. v. tak ako sme ich opísali v roku 1880 zostali nezmenené. Ako výrazne evanjelických vystupovalo 9 obcí Bečov, Dubové, Hrochof, Lukové, Mólča, Povrazník, Sampor, Sebedín, Strelníky. Ďalších 21 obcí malo podiel evanjelikov a. v. od 90 – 80 %. Celkovo však zaznamenávame relatívny pokles počtu veriacich v porovnaní s rokom 1880 v rámci väčšiny obcí s podielom evanjelikov i v rámci celej župy. Podobne v neprospech evanjelikov sa vyvíjala situácia v najväčších mestách. Najvypuklejšie sa to prejavilo v prípade Brezna, kde bol prepad evanjelikov až o 16,5 %. Hlavné dôvody klesajúceho počtu evanjelikov treba hľadať v imigrácii príslušníkov majoritnej konfesie do evanjelických obcí a následnej asimilácii evanjelikov a. v. s rímskokatolíckmi, či nižšej reprodukčnej sile evanjelikov a. v.

IZRAELITI – Zaznamenali za skúmané obdobie nárast počtu veriacich z 1942 – 1,9 % na 3080 – 2,3 %. Najväčšie koncentrácie vytvárali v mestských sídlach, kde mali najlepšie podmienky na výkon tradičných povolání vo sférach obchodu, finančníctva, medicíny, práva, umenia a kde sa z nich začala formovať nová vrstva židovskej inteligencie. Najviac izraelitov žilo v Banskej Bystrici, s podielom 11,7 % (1260 osôb), Zvolene 6,9 %, Brezne 4,4 %, Radvani 4,7 %. Vo väčších počtoch ich nachádzame tiež v obciach so zastúpením priemyslu, kde sa zaoberali prevádzkovaním obchodov a pohostinstiev pre robotnícke obyvateľstvo v Uľanke 4 %, Hornej Lehote 2,3 %, Pohronskej Polhore 2,2 %, Beňuši 2,1 %.

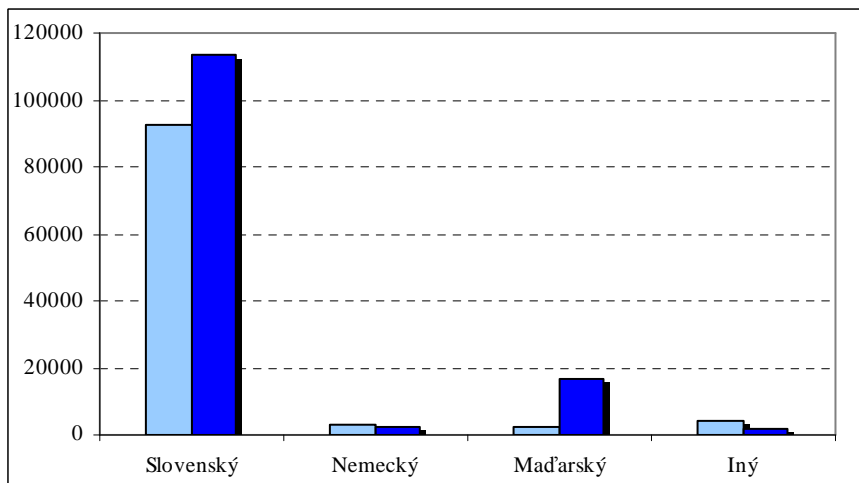
INÍ – Do tejto kategórie bolo zahrnutých 1137 osôb, s podielom 0,9 %. Ako najpočetnejší vystupovali opäť evanjelici helvétskeho vyznania 751 osôb, sústredení hlavne v Banskej Bystrici 248 osôb a Zvolene 319 osôb. Keďže táto konfesia nemá v tomto priestore historickú kontinuitu, čo potvrdzuje aj konfrontácia s predchádzajúcim sčítaním, je evidentné, že šlo o imigrantov z radov maďarskej inteligencie. Z ďalších konfesií boli vo Zvolenskej župe zastúpení gréckokatolíci (317 osôb), 60 pravoslávni, 2 unitári a 2 nezistení.

Tab. 1. Počet obyvateľov Zvolenskej župy podľa materinského jazyka

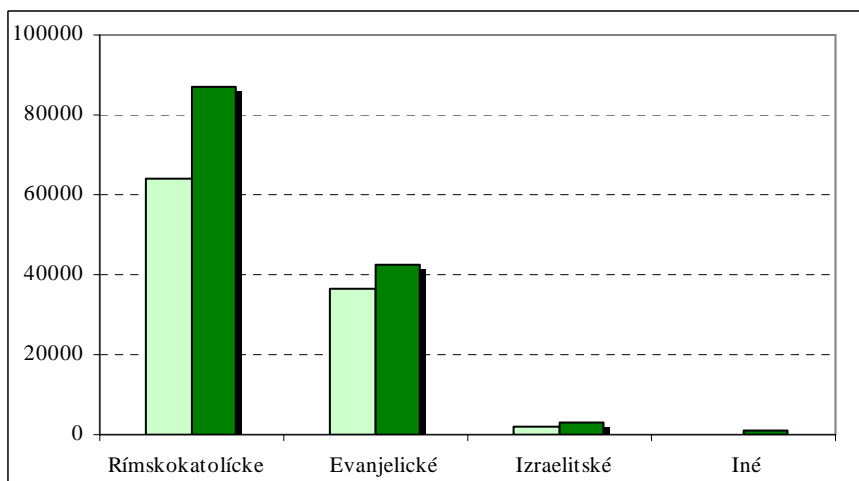
Materinský jazyk:	1880	v %	1910	v %
Slovenský	92621	90,4	113294	84,8
Nemecký	3007	2,9	2124	1,6
Maďarský	2664	2,6	16509	12,4
Iný	4208	4,1	1726	1,3
Spolu	102500	100	113653	100

Tab. 2. Počet obyvateľov Zvolenskej župy podľa vierovyznaní

Vierovyznanie	1880	v %	1910	v %
Rímskokatolícke	64086	62,5	87031	65,1
Evanjelické a. v.	36275	35,4	42405	31,7
Izraelitské	1942	1,9	3080	2,3
Iné	197	0,2	1137	0,9
Spolu	102500	100	113653	100

Graf 5. Vývoj počtu národností obyvateľov Zvolenskej župy v rokoch 1880 a 1910

Graf 6. Vývoj počtu obyvateľov Zvolenskej župy v rokoch 1880 a 1910 podľa vierovyznania

Záver

Záverom možno konštatovať, že Zvolenská župa si v sledovanom období udržala slovenský charakter a Slováci zostali dominantnou národnosťou aj v časoch kulminujúcej maďarizácie. Politické tlaky, smerujúci k pretvoreniu mnohonárodnostného Uhorska na maďarský národný štát, prispeli k zníženiu podielu Slovákov. Keďže Uhorsko nebolo demokratickým štátom, Slovákom ako aj ostatným nemaďarským národom bol znemožnený slobodný vývoj. Boli vystavovaní svojvôli vládnym orgánom a nemohli teda ani slobodne vyjadrovať svoj názor. Kvantitatívny rast Maďarov bol výsledkom cieľavedomej premyslenej asimilačnej politiky, ktorá sa prejavovala vo všetkých sférach verejného života, politickej, hospodárskej, kultúrnej, jazykovej, sociálnej. Celé sčítanie z roku 1910 sa tak z aspektu národnostného javí v negatívnom svetle a nemožno ho vnímať ako hodnoverný prameň. Ako uvádza Svetoň, *sčítací komisári boli inštruovaní v tom zmysle, že materinská reč je tá, ktorú sčítaná osoba najlepšie ovláda a s ktorou najradšej hovorí a nemusí byť totožná s rečou, ktorú sa sčítaná osoba naučila od matky. Takouto definíciou sa sčítacím komisárom poskytla možnosť ľubovoľného výkladu a nekontrolovateľných praktík.*

V dôsledku takto vedenej politiky vzrástol podiel maďarsky hovoriaceho obyvateľstva na území Zvolenskej župy oproti predchádzajúcemu sčítaniu päťnásobne. Keďže maďarské obyvateľstvo nevykazovalo vyššiu reprodukčnú silu ako Slováci a ak aj vezmeme do úvahy isté percento maďarských imigrantov z radov štátnych úradníkov a odborných kádrov, je evidentné, že šlo o maďarizáciu štatistickú.

Nemecké obyvateľstvo, ktoré sa od 13. storočia významnou mierou podieľalo na kolonizácii tohto regiónu, tvorilo ku koncu 19. storočia výraznejšie zoskupenia len v Banskej Bystrici, Zvolene a v hlavných priemyselných strediskách župy. Na začiatku 20. storočia sa toto obyvateľstvo stotožňovalo s vládou podporovanými ideami uhorského vlastenectva a strácalo nemeckú identitu.

Väčšiu stabilitu v porovnaní s národnostným zložením vykazovala náboženská štruktúra. Prevládajúcou konfesiou Zvolenskej župy boli rímskokatolíci, s dvojtretinovým zastúpením. Ich podiel sa pozvoľna zvyšoval v neprospech evanjelikov, tvoriacich v tom čase približne tretinu populácie. Priaznivo sa vyvíjal stav počtu izraelitov.

V rámci sídelnej štruktúry sa najrýchlejšie rastúcim mestom stal Zvolen, za sledované obdobie vzrástol počet jeho obyvateľov o 5000. Veľmi intenzívne stúpala počet obyvateľov v oblasti Hrončianskeho komplexu s obcami: Hronec, Lopej, Valaská a v náväznosti na ťažbu energetickej suroviny – dreva, rástlo tiež obyvateľstvo v oblasti Beňuša – Biele Handle a Čierneho Balogu – Čierne Handle. Počet obyvateľov sa v nich zdvojnásobil. Porovnaním celkového počtu obyvateľov v roku 1880 a 1910 Zvolenská župa vykazovala progresívny rast. V analógii s inými, hlavne východoslovenskými župami nebola tak citeľne zasiahnutá vysťahovalectvom. Budovaním železníc sa zvýšila dopravná dostupnosť regiónu a podnietila ďalšiu exploataciu bohatých prírodných zdrojov, čím sa vytvárali nové pracovné príležitosti pre tunajšie obyvateľstvo.

Literatúra

- BÁRKÁNY, E., DOJČ, L., 1991: Židovské náboženské obce na Slovensku. Bratislava 1991.
- GINDL, J., 1967: Obyvateľstvo Zvolenskej stolice vo svetle úradnej štatistiky z roku 1788. Historický sborník kraja III. Banská Bystrica, 90–106.
- MAJTÁN, M., 1972: Názvy obcí za posledných 200 rokov. Bratislava.
- MÉSÁROŠ, J., 1996: Deformácie vo využívaní údajov sčítania ľudu v novodobých maďarsko-slovenských sporoch. In Historický zborník, 6, 123–135.
- TAJTÁK, L., 1980: Vývin, pohyb a štruktúrne zmeny obyvateľstva na Slovensku v predvojnovom období (1900 – 1914). In Historický časopis, 28, 4, 497–528.
- SVETOŇ, J., 1941: Židia v službách maďarizácie. Slovenská liga, 18, 263–267.
- SVETOŇ, J., 1942: Štatistická maďarizácia. Slovenská liga, 19, 12–18.
- VALACH, J., 2001: Pomaďarčovanie obyvateľov Zvolenskej župy z pohľadu archívnych dokumentov. In Historický zborník, 11, 2, 24–38.
- ŽUDEL, J., 1993: Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1880. Geografický časopis, 45, 1, 3–7.
- ŽUDEL, J., 1994: Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1910. Geografický časopis, 46, 4, 411–422.
- ŽUDEL, J., 1984: Zvolenská stolica. In. Stolice na Slovensku. Bratislava, 168–176.

The Population of the Zvolenská Župa County According to Statistics of 1880 and 1910 Census

Zuzana KRUPOVÁ

Summary: The Zvolenská župa county retained its Slovak character and Slovaks remained the major nation during the researched period. By the end of the 19th century, significant population of Germans was to be found only in Banská Bystrica, Zvolen and few settlements with industrial production. By the beginning of the new century, the German population was vanishing due to Budapest's policy. As a result of this policy the growth of the Hungarian speaking population had grown five times compared to the previous census. Religious structure remained more stable compared to national structure. The major confession of Zvolenská župa county was Roman Catholic, comprising about two-thirds of the population. The number of Lutherans was gradually decreasing, representing roughly one third of the population. The population of Jews was on the rise during the period. The fastest growing city was Zvolen with 5000 citizens. So was the industrial region around Podbrezová. By comparison of years 1880 and 1910 it is clear that Zvolenská župa county's total population was growing. The region was not affected by emigration as much as the eastern Slovakia regions.

Adresa autora:

PaedDr. Zuzana Krupová
Peťovská 17
97631 Vlkanová
krupova.zuzana@centrum.sk

Redakčná poznámka:

Príspevok Z. Krupovej z hľadiska koncepčného a metodologického je spracovaný podľa štúdie J. Žudela, uznávaného autora danej problematiky a na podklade základného prameňa, štatistiky z rokov 1880 a 1990. Treba uviesť, že v súčasnej dobe táto metodika je rozšírená výskumom fenoménu tzv. pokojnej a násilnej maďarizácie, podľa maďarských autorov pomenovaná ako „magyrosodás, magyrositás“. Touto otázkou sa zaoberala práca J. Mésároša „Deformácie vo vydávaní údajov sčítania ľudu v novodobých maďarsko-slovenských sporoch“. (Historický zborník, 6, 1996). Ďalej je to najmä štúdia J. Valacha „Pomaďarčovanie obyvateľstva Zvolenskej župy z pohľadu archívnych dokumentov“, publikovaná v Historickom zborníku. Z maďarských prác upozorňujeme na štúdie L. Szarka, Magyarosodás, magyrositás, a felso...szlovák Tortelemi szelme“ (1996), K. Kocis „Az etnikai...a S. Frisznyák, „Felvidéki tortenelm foldrajza“ (1998). Vzhľadom na to, že príspevok je spracovaný popisne a konštatujúcim spôsobom, upozorňujeme na tieto novšie pohľady na danú problematiku.

Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.